

GEOPOLITIKOS IR SAUGUMO STUDIJŲ CENTRAS

Persvarstyti ES Rytų partnerystę: trys būdai jai atnaujinti geopolitinės konkurencijos sąlygomis

Denis Cenusa

2025, Vilnius

Turinys

Santrauka	3
Įvadas	4
Regioninė perspektyva	4
A. ES kandidatės, prisiderinusios prie ES	5
Ukraina ir Moldova: proeuropietiškos Rytų partnerystės lyderės	5
B. Balansuojančios valstybės	7
Sakartvelas	7
Armėnija	8
Azerbaidžanas	8
C. Didėjanti integracija su Rusija	10
Baltarusija	10
Dabartinė Rytų partnerystės projekto padėtis	10
Numatoma Rytų partnerystės ateitis 2025 m.	11
Rytų partnerystės ateitis: trys galimos kryptys	12
Išvados ir rekomendacijos	14

Denis Cenusa – GSSC asocijuotasis ekspertas ir Vokietijos Gyseno Justo Lybigo universiteto politikos mokslų instituto mokslinis darbuotojas ir doktorantas, tiriantis pasaulinę valdyseną bei valstybių ES kaimynystėje atsparumą. 2015–2021 m. paskelbė daug publikacijų apie Europos integraciją, ES ir Rusijos sąveiką, gerą valdyseną ir energetinį saugumą Rytų Europoje. D. Cenusa taip pat yra asocijuotasis ekspertas Moldovos analitiniame centre „Expert-Grup“, kuriame nuo 2015 m. koordinuoja SIDA finansuojamą bendrą projektą su Briuselio Europos politikos studijų centru, tiriantį Sakartvelą, Moldovą ir Ukrainą.

Santrauka

Po 2021–2022 m. geopolitinių krizių, kurias sukėlė Baltarusijos hibridiniai išpuoliai ir Rusijos agresija prieš Ukrainą, Europos kaimynystės politikos Rytų partnerystės (RP) aspektas atsidūrė aklavietėje. Su teikus ES plėtros perspektyvą Ukrainai, Moldovai ir Sakartvelui, šešių Rytų partnerystės valstybių skirtumai dar labiau išryškėjo. Ukraina ir Moldova derinasi prie ES, Baltarusija – prie Rusijos, o Sakartvelas, Armėnija ir Azerbaidžanas renkasi balansavimo strategijas, vadovaujasi vidaus politinių režimų išlikimo logika ir regioninio saugumo siekiais.

ES turėtų iš naujo įvertinti savo politiką kaimyninėse Rytų šalyse ir atsižvelgti į stiprėjančią geopolitinę konkurenciją, kuri dar labiau pabrėžia šešių Rytų partnerystės valstybių skirtumus. Ji turėtų kuo skubiau peržiūrėti Rytų partnerystės susitarimą ir pradėti nuo Lenkijos pirmininkavimo Europos Vadovų Tarybai. Reikėtų ne ardyti dabartinę Rytų partnerystę, o pritaikyti prie dabartinių ir ateities geopolitinių iššūkių. Šiame politikos dokumente nagrinėjami trys pagrindiniai būdai, kaip iš naujo apibrėžti Rytų partnerystę: geopolitinis, mažai matomas ir pragmatinis. Kartu su siūlomais Rytų partnerystės pertvarkos scenarijais pateikiamas rekomendacijų rinkinys, vienodai svarbus tiek Europos Sąjungai, tiek šešioms Rytų partnerystės valstybėms.

Įvadas

Europos Sąjungos rytinės kaimyninės šalys išgyvena geopolitinį pabudimą. Nepaisant to, kad 2011 m. atnaujino Europos kaimynystės politiką, kuri buvo priimta dar 2004 m., ir po COVID-19 pandemijos sustiprintas atsparumas, Europos Sąjungos požiūris į kaimynystę dabartinėmis geopolitinėmis aplinkybėmis atrodo pasenęs. Nevienalytis regionas kelia abejonių dėl ankstesnio požiūrio, grindžiamo geopolitiškai linijine ir nuspėjama logika. 2022 m. Rusijos agresija prieš Ukrainą aiškiai parodė, kad nebus kariaujama tik siekiant ribotų tikslų. Europos institucijos turėtų prisitaikyti prie šių naujų aplinkybių ir pakeisti savo požiūrį, jei ES nori toliau formuoti Rytų kaimynystę. Prisitaikydamas Briuselis turi iš naujo įvertinti Rytų partnerystę – vienintelį rytinį ES užsienio politikos aspektą.

Rytų partnerystės pokyčiai gali būti įgyvendinami trimis skirtingais būdais, išdėstytais šiame politikos dokumente: 1) geopolitine platforma, integruota į Europos politinės bendrijos sistemą („geopolitinė Rytų partnerystė“); 2) ribotos apimties programa, skirta „pilietinei visuomenei, jaunimui, vietos valdžios institucijoms ir verslui“ („mažai matoma Rytų partnerystė“); ir 3) vien technine ir pragmatine platforma, geografiškai išplėsta įtraukiant Vidurio Aziją („pragmatinė Rytų partnerystė“).

Kad ir kokį Rytų partnerystės pertvarkos variantą ES pasirinktų, jis turi atitikti jos strateginius tikslus, veiklos išteklius ir geopolitinius ribojimus. Strateginiu

požiūriu, ES Rytų partnerystės interesai grindžiami saugumo poreikiais, kurių nesprendžiant Rytų Europa lieka nestabilumo šaltiniu. Veiklos požiūriu, ES turi skirti užtektinai politinių, finansinių ir institucinių išteklių pageidaujama Rytų partnerystės veikimo formatui pritaikyti. Galiausiai ES turi kelti plataus užmojo realius Rytų partnerystės tikslus, peržengiančius dabartinės geopolitinės paradigmos ribas, ir pasiekti kaimynines ES išorės veiksmų ekosistemas, pavyzdžiui, Vidurio Azijai skirtą platformą „Global Gateway“.

Regioninė perspektyva

Vienose Rytų partnerystės regiono valstybėse stiprėja autokratija, antros patiria demokratijos nuosmukį arba susiduria su sunkumais saugodamos demokratinės institucijas Rusijos karinių ir hibridinių intervencijų akivaizdoje. Šešių Rytų partnerystės šalių vidaus politinės realijos daro įtaką jų santykiams su ES ir Rusija.

Šio regiono valdantysis elitas užmezga specifinius ryšius su dviem geopolitinėmis veikėjomis, t. y. ES ir Rusija, ir 1) artėja ir prisiderina prie vienos iš jų; arba 2) balansuoja tarp jų. Pagal tokią elgseną Rytų partnerystės regiono šalis galima skirstyti į tris kategorijas: kandidatės į ES, kurios lygiuojasi į ES (Ukraina, Moldova); pusiausvyros ieškančios šalys (Sakartvelas, Armėnija ir Azerbaidžanas) ir šalys, linkusios integruotis į Rusiją (Baltarusija).

1 lentelė. Šešios Rytų partnerystės šalys, suskirstytos pagal geopolitinio artumo su ES ir Rusija kriterijus

Artėjimas ir (arba) prisiderinimas	Balansavimas pirmyn ir atgal
Kandidatės į ES nares, kurioms taikomos Rusijos konvencinės ir (arba) hibridinės atakos: Ukraina ir Moldova	Sakartvelas: sustabdytas ES kandidatės statusas dėl susilpnėjusios demokratijos
Integracija su Rusija ir ES sankcijos: Baltarusija	Armėnija: proeuropietiški siekiai ir narystė Eurazijos ekonominėje sąjungoje
	Azerbaidžanas: strateginiai dialogai su ES ir Rusija

Šaltinis: sudaryta autoriaus

A. ES kandidatės, prisiderinusios prie ES

Ukraina ir Moldova: proeuropietiškos Rytų partnerystės lyderės

Ukraina ir Moldova yra vienintelės Rytų partnerystės šalys, kurios siekia narystės ES. [Nuo 2022 m.](#) birželio yra šalys kandidatės, o 2023 m. lapkritį joms uždegta žalia šviesa deryboms dėl narystės ES. Nuo 2014 m. abi šalys įgyvendino asociacijos susitarimus ir liberalizavo vizų režimą (Moldova – nuo 2014 m. balandžio, Ukraina – nuo 2017 m. birželio). Šios šalys ekonomiškai orientuojasi į ES, kuria energetikos ir transporto jungtis su ES, stiprina Europos „fizinę“ integraciją ir keičia posovietinius ryšius su Rusija.

Ukrainoje ir Moldovoje, proeuropietišiausiose šalyse, [veikia](#) ES bendros civilinės ir (arba) karinės saugumo ir gynybos [misijos](#). Misija Ukrainoje teikia karinę pagalbą ([EUMAM](#)), o Moldovoje (EUPM) įgaliota kovoti su hibridiniu karu. Be to, nuo 2021 m. kovo pagal Europos taikos priemonę (ETP) Ukrainai suteikta [6,1 mlrd. eurų](#), o Moldovai – 137 mln. eurų. Abi šalys taip pat pasirašė susitarimus su ES dėl saugumo. Ukraina gavo ES saugumo įsipareigojimų, įskaitant ES gynybos inovacijų biuro įsteigimą Ukrainoje, kurie bus įgyvendinti per ateinančius [10 metų](#). Moldova ir ES bendradarbiauja kovos su hibridinėmis grėsmėmis, kibernetinio saugumo, dezinformacijos ir gynybos mokymo [srityse](#).

Karas pakeitė ES ir Ukrainos bei ES ir Moldovos santykių perspektyvas. Jis padarė žalos už daugiau kaip 155 mlrd. JAV [dolerių](#), įskaitant tyčinį civilių gyventojų (namų, ligoninių, mokyklų ir kt.) ir energetikos infrastruktūros naikinimą. Ketvirtadalis ukrainiečių (6,8 mln.) pasklido pasaulyje kaip pabėgėliai arba šalies viduje kaip perkeltieji asmenys ([4 mln.](#)). O Moldovai gresia hibridinis Rusijos kišimasis į 2024 m. rinkimų procesus ([ES referendumą ir prezidento rinkimus](#)). [2021–2022 m.](#) ir [2024–2025 m.](#) Rusija sumaniai pasinaudojo Moldovos priklausomybe nuo rusiškų dujų

ir energijos gamybos Padniestrės regione; šis „iššaldytas konfliktas“ prasidėjo posovietiniu laikotarpiu.

Apklausų, ar pritaria ES, rezultatai šiose šalyse yra skirtingi. Ukrainoje palankumas ES siekia [69 proc.](#) (2024 m. gruodžio mėn. duomenimis) ir išliko gana aukštas karo metu. Narystės ES perspektyva ir neišvengiamas nuolatinių Rusijos išpuolių poveikis skatino visuomenės palankumą ES. Moldovoje palankumas ES nėra toks stabilus. Už tai, kad į Konstituciją būtų įtraukta negrįžtama integracija į ES, 2024 m. pasisakė [50,35 proc.](#) rinkėjų, tai sudaro tik apie 25 proc. rinkimų teisę turinčių gyventojų. 2024 m. apklausos po referendumo parodė, kad 43 proc. visuomenės pasisako už integraciją į Eurazijos ekonominę sąjungą, o 45 proc. pritaria [narystei ES](#). Du svarbūs veiksniai, mažinantys ES populiarumą, buvo antieuropietiška Rusijos šaltinių propaganda ir Majos Sandu (Maia Sandu) Vyriausybės nesėkmės, susijusios su struktūrinėmis reformomis, ypač – su teisinės valstybės ir antikorupcinė politika, būtina stiprinant stojimo į Europos Sąjungą perspektyvas.

Ukraina ir Moldova glaudžiai bendradarbiauja su ES dėl išorės veiksnių politikos, ypač dėl sankcijų Rusijai. Iki 2024 m. gruodžio pabaigos Rusijos valdžios institucijoms, su Kremliumi susijusiems asmenims ir bendrovėms, dalyvavusioms agresijoje prieš Ukrainą, nustatyta 15 sankcijų paketų. Nuo 2022 m. Ukrainos valdžios institucijos pirmos pradėjo taikyti daugybę sankcijų Rusijai, kurios vėliau įkvėpė ES nustatytus ribojimus (individualias, finansines, ekonomines sankcijas ir kt.). Be to, Kijevas aktyviai dalyvavo ES, JAV ir G7 dialoge apie tai, kad 200 mlrd. JAV dolerių iššaldytą Rusijos turtą panaudoti karinei pagalbai ir Ukrainos atstatymo išlaidoms [finansuoti](#). Vengdamos atsakomųjų Rusijos veiksnių, Moldovos valdžios institucijos atsargiai ir atsirinkdamos prisijungė prie Rusijai taikomų sankcijų, pirmenybę teikdamos individualiems ir finansiniams, dvejopo naudojimo prekių [ribojimams](#). 2023 m. gegužę ES įvedė individualias sankcijas (draudimą keliauti ir iššaldę turtą) Moldovos verslininkams Ilanui Šorui (Ilan Shor) ir Vladimirui

Plachotniukui (Vladimir Plahotniuc), kurie slapstosi nuo teisėsaugos, ir jų [atstovams](#). Tai pirmosios sankcijos, kurias ES nustatė kaip atsaką į destabilizuojančius Rusijos ir prorusiškų politikų, nevyriausybių organizacijų ir žiniasklaidos institucijų veiksmus, nukreiptus prieš Moldovą. Šios sankcijos negali būti laikomos savaime suprantamu dalyku, atsižvelgiant į V. Plachotniuko, pasiekusio, kad ES sankcijos jam būtų panaikintos, [precedentą](#).

Dėl stiprėjančios politinės orientacijos į narystę ES Ukraina ir Moldova tampa pagrindinėmis Rytų partnerystės regiono „proeuropietiškos grupės“ kandidatėmis. Dėl Rusijos agresijos narystė ES pasirodė esanti investicija į abiejų šalių saugumą, nes narystė NATO nepasiekiamo (nepritariama Ukrainos narystei) arba mažai tikėtina, nes tik mažiau nei 30 proc. visuomenės ją palaiko (Moldovos konstitucinis neutralumo statusas). Be to, narystė ES suvokiama kaip vidaus pertvarkos šaltinis.

B. Balansuojančios valstybės

Dėl labai skirtingų vidinių ir išorinių priežasčių pusė Rytų partnerystės regiono žaidžia balansavimo žaidimus. Paradoksalu ar ne, trys šalys, kurios santykiams su ES ir Rusija taiko skirtingą „apsidraudimo požiūrį“ ([bendradarbiavimo ir konfrontacinius veiksmus](#)), yra Pietų Kaukaze.

Sakartvelas

Sakartvelui būdinga trajektorija primena ES valstybių narių kaip Vengrija ir ES kandidačių kaip Serbija vidaus politikoje dominuojančią kleptokratinę grupę. 81 proc. gyventojų pritaria integracijai į ES, todėl šalies vyriausybė labai atsargiai sprendžia stojimo klausimą. Atrodo, kad būtent dėl šios priežasties Sakartvelo Vyriausybė, politiškai kontroliuojama „Sakartvelo svajonės“, už kurią atsakingas oligarchas Bidzina Ivanišvili, tik 2024 m. gegužės mėn. priėmė įstatymą „Dėl užsienio įtakos skaidrumo“, nors iš pradžių, 2023 m. kovą, jis buvo [atšauktas](#).

Opozicinės jėgos, pilietinė visuomenė ir kritiškai nusiteikusi žiniasklaida naujuosius teisės aktus vadina „Rusijos įstatymu“ ir [„užsienio agentų įstatymu“](#). Pagal juos NVO, kurios gauna daugiau kaip 20 proc. finansavimo iš išorės šaltinių, privalo registruotis, pirmą kartą nusižengusios NVO privalo sumokėti maždaug 8 400 EUR baudą, o to nepadarusios – apie 6 700 EUR per mėnesį. Iki rugsėjo 2 d. nustatyto termino užsiregistravo tik 469 iš 30 tūkst. šalyje veikiančių NVO. Be to, parlamento dauguma balsavo prieš LGBTQ simbolikos viešojoje erdvėje propagavimą (lyties keitimą asmens tapatybės dokumentuose ir [pan.](#)) – tai dar vienas žingsnis, sustiprinęs opozicijos ir pilietinės visuomenės kaltinimus Vyriausybei dėl Rusijos įtakos.

Apribojus laisves, ryšiai su ES atšalo tiek, kad buvo „šaldytas“ kandidatės į ES [statusas](#). Sakartvelui šalies kandidatės statusas suteiktas tik 2023 m. gruodį, t. y. praėjus daugiau nei metams po Ukrainos ir Moldovos, o šiam faktui dar labiau pakenkė spalio 26 d.

vykusių parlamento rinkimų rezultatai, kurie leido partijai „Sakartvelo svajonė“, surinkusiai 54 proc. balsų, likti [valdžioje](#). Dėl gausybės pažeidimų dauguma ES valstybių narių ir JAV suabejojo rinkimų teisėtumu. Opozicinės jėgos (UNM ir „Stiprus Sakartvelas – Lelo“) atsistatydino iš naujai išrinkto parlamento, paskelbė jį [neteisėtu ir](#) kartu su Prezidente Salome Zurabišvili (Salome Zurabichvili) pateikė ieškinius, ar rinkimai atitinka Konstituciją. Tai, kad „Sakartvelo svajonė“ vėliau skatino balsuoti už naują Prezidentą Michailą Kavelašvilį (Mikheil Kavelashvili), pagilino politinę krizę.

Suprasdama, kad dėl „apsidraudimo požiūrio“ ES atžvilgiu kyla įtampa ir labai susirūpinta teisėtais rinkimų rezultatais, „Sakartvelo svajonė“ atidėjo stojimo į ES procesą iki 2028 m. Oficialus „Sakartvelo svajonės“ argumentas atidėti stojimą į ES yra trejopas: pagal dabartinę daugiametę finansinę programą (2021–2027 m.) Sakartvelas negalėtų gauti stojimo lėšų. Valdančioji partija teigė, jog jai reikia laiko ekonomiškai pasirengti, kad geriau atitiktų stojimo į ES kriterijus, o iki to meto opozicija sieks panaudoti narystę ES [„šantažui“](#).

Sustabdytos stojimo į ES derybos ne tik paskatino protestus Sakartvele, bet ir patvirtino nuomonę, kad šalis vis labiau tolsta nuo ES, teikdama pirmenybę Rusijos įtakai. Sakartvelas nesilaikė daugumos ES sankcijų ir pasiūlymų priešingai, atnaujindamas 2023 m. pavasarį tiesioginius Rusijos bendrovių [skrydžius](#). Be to, 2023 m. Rusijos dujų importas sudarė 21,5 proc. viso importo, o 2020 m. – [12,2 proc.](#) 2024 m. rusai buvo didžiausia turistų grupė ([1,1 mln. žmonių](#)) ir reikšmingai paveikė nekilnojamojo turto rinką – 2022 m. jie sudarė 20 proc. visų [sandorių](#). Be to, Sakartvelo atnaujino ryšį su Rusija vyno sektoriuje – Rusijos rinkai tenka 68 proc. Sakartvelo [eksporto](#). Nepaisant to, kad ekonominių ryšių su Rusija atnaujinimo nelydi atviras politinis dialogas, Rusija yra labiau matoma, ypač atsižvelgiant į dabartinio Sakartvelo elito ir ES atotrūkį.

Armėnija

Armėnija tradiciškai vykdė subalansuotą užsienio politiką dėl savo geografiškai sudėtingos padėties, nes yra labiausiai nuo jūros nutolusi Rytų partnerystės šalis. Tačiau po 15 Rytų partnerystės metų Armėnijos valdžios institucijos pradėjo peržiūrėti santykių su ES ir Rusija balansą. Po antrojo Karabacho karo 2020 m. rugsėjį įvyko Azerbaidžano teritorijų, kurias nuo 1990-ųjų *de facto* kontroliavo Armėnija, deokupacija, o 2023 m. rugsėjį atgautas Karabacho anklavas turėjo etninio valymo poveikį. Daugiau nei 100 tūkst. etninių armėnų iš Karabacho pabėgo į [Armėniją](#). Praradusi Kalnų Karabacho kontrolę, Armėnijos valdžia ėmėsi nustatyti sienas su Azerbaidžanu ir siekė ilgalaikio taikos susitarimo. Vykdydama sienos demarkaciją Armėnija netgi padarė teritorinių nuolaidų Baku (keturi kaimai Tavušo ir Gazacho pasienio [ruože](#)), o tai sukėlė opozicinių jėgų, kurios dažnai siejamos su Rusija, [protestus](#).

Siekdama kompensuoti pablogėjusį saugumą, Armėnija įsipareigojo užmegzti glaudesnius ryšius su ES ir mažinti Rusijos, kuri laikoma nepatikima ir strategiškai priešiška tolesnei integracijai į ES, įtaką. 2024 m. rugsėjo mėn. pradėtas dialogas dėl vizų režimo [liberalizavimo](#), Armėnija tapo ketvirtąja Rytų partnerystės šalimi (po Moldovos, Ukrainos ir Sakartvelo), kurios piliečiai galės laisvai judėti Šengeno erdvėje (90 dienų per 180 dienų laikotarpį). Tai padarė žalos Rusijos įtakai, nes Jerevanas nusprendė išvesti Rusijos pasienio policiją iš Jerevano oro uosto (Zvartnoco) ir vienintelio pasienio kontrolės punkto su Iranu ([2024 m.](#)). Kartu Jerevanas mažiau bendradarbiauja su Kolektyvinio saugumo sutarties organizacija (KSSO), nes Rusija nesikišo į karinius veiksmus, kuriais Azerbaidžanas siekė atgauti Karabachą 2023 m. [pabaigoje](#).

Be to, Armėnijos valdžios institucijos pasisakė už ES karinę pagalbą krizių valdymo pajėgumui didinti pagal Europos taikos priemonę (ETP), kurios vertė – [10 mln. eurų](#). Iki to 2023 m. vasarį buvo įsteigta ES misija Armėnijoje (EUMA), kurios metu pasienyje su Azerbaidžanu bus dislokuota iki 200 ES atstovų stabilumui [užtikrinti](#). Parlamente pateiktas politinis pasiūlymas surengti referendumą dėl narystės ES, o 2024 m. rugsėjo mėn. pradėti rinkti [parašai](#). Dauguma Armėnijos parlamento narių, remiančių Ministrą Pirmininką Nikolajų Pašinianą (Nikolai Pashinyan), pasirengę gilinti dialogą su ES ne tik pagal Visapusiškos ir tvirtesnės partnerystės susitarimą (2021 m. kovo mėn.). Armėnija, kurios prekyba su ES 2023 m. sudarė tik [12,6 proc.](#) visos prekybos, neturi galimybių mažinti savo ekonominę priklausomybę nuo Rusijos (dėl 165 JAV dolerių už 1 000 m³ dujų kainos, pateki-

mo į rinką, investicijų, [turizmo ir t. t.](#)). Todėl narystė Eurazijos ekonominėje sąjungoje (EES) kol kas išliks, nes prekybos su Rusija apimtys 2023 m. siekė 7,4 mlrd. JAV dolerių ir sudarė 35 proc. viso [eksporto](#), ateityje dar gali [augti](#).

Vienas iš būdų Armėnijos ekonominei priklausomybei nuo Rusijos mažinti – sudaryti taiką su Azerbaidžanu, o tai, plėtojant ryšius su Turkija ir Azerbaidžanu, Armėnijos ekonomikai užtikrintų daugiau investicijų. Armėnija saugumo srityje iš esmės persiorientavo į ES, diversifikavo savo užsienio politiką ir pakeitė mažėjančią Rusijos, kuri išteklius sutelkė prieš Ukrainą, įtaką. Dabar ji turi nutiesti ekonominį tiltą su Vakarais. Armėnija, norėdama išstoti iš EES, turi rasti reikšmingą ekonominį ir energetinį pakaitalą. Laisvosios prekybos su ES gali nepakakti, jei ji nepapildys įperkamos energijos išteklių, kuriuos šiuo metu teikia Rusija, taip laikydama Armėniją arti savęs.

Azerbaidžanas

Azerbaidžanas yra vienintelė Rytų partnerystės šalis, palaikanti strateginius santykius ir su ES, ir su Rusija. Rusijai pritarus kintančiai saugumo situacijai regione, Azerbaidžano valdžios institucijos galėtų perimti Kalnų Karabacho kontrolę. Pagal 2020 m. lapkričio susitarimą po 44 dienas trukusio antrojo Karabacho karo Rusijos taikos palaikymo pajėgos prisiėmė atsakomybę už saugumą separatistiniame regione, įskaitant Lačino koridorį, jungiantį Karabachą su [Armėnija](#). Norėdama laimėti laiko, nes dėl agresijos prieš Ukrainą nebuvo Pietų Kaukaze, ir suprasdama pasikeitusią jėgų pusiausvyrą regione, Rusija nusprendė stoti Azerbaidžano pusėn, o Armėnija tapo netiesiogine auka. Rusija teisingai savo veiksmus tuo, kad Armėnija pripažino Azerbaidžano suverenitetą Karabache, ir kaltino Europos Vadovų Tarybos pirminką Šarlį Michelį (Charles Michel), kad įtikinėja Ministrą Pirmininką Nikolą Pašinianą [nusileisti](#). Taip yra dėl to, kad Rusija nesikišo į Baku pastangas deokupuoti Karabachą per 24 valandų karinę [intervenciją](#), o nuo 2024 m. sausio savaitė panaikintas separatistinis režimas. Tiesą sakant, netiesiogiai prisidėjęs Rusijai, Karabachas tapo vieninteliu iki šiol išspręstu posovietiniu „iššaldytu konfliktu“ Rytų partnerystės regione. Rusija ne tik nesikišo į Karabacho situaciją, kaip tikėjosi Armėnija, bet ir yra viena pagrindinių išlaisvinto Karabacho investuotojų. Net ir atgavęs savo teritorijas, Baku toliau laikėsi agresyvios retorikos Armėnijos atžvilgiu, vadindamas ją [„fašistine“](#), palikdamas atvirą galimybę ateityje eskaluoti situaciją ir siekdamas sukurti tiesioginį susisiekimą su Nachičevanės eksklavu per [„Zangezūro koridorį“](#).

2022 m. vasarį Azerbaidžano ir Rusijos pasirašyta 43 punktų strateginio bendradarbiavimo deklaracija patvirtino santykių stiprinimą. Deklaracija numato koordinuoti abiejų šalių veiksmus pagal vadinamąją sąjungininkų bendradarbiavimo sistemą, abipusiai gerbiant suverenitetą ir teritorinį [vientisumą](#). Abi šalys susitarė vykdyti nepriklausomą užsienio politiką ir kartu koordinuoti veiksmus Pietų Kaukazo saugumo ir stabilumo srityje, įskaitant glaudesnį karinį bendradarbiavimą. Iš tikrųjų Azerbaidžanas ir Rusija mano esantys bendrai atsakingi už geopolitinę regiono padėtį.

Kita vertus, Azerbaidžanas glaudžiau bendradarbiauja su ES energetikos srityje ir tapo pagrindiniu gamtinių dujų tiekėju per pietinį dujų koridorių, kai ES atsisakė rusiškų dujų. 2022 m. Azerbaidžanas ir ES pasirašė susitarimą iki 2027 m. dvigubinti dujų eksportą iki [20 mlrd. m³](#). 2023 m. Azerbaidžanas tiekė 5 proc. ES importuojamų dujų kiekio, kuris 2024 m. sudarė 10,6 mlrd. m³. Kompensuodamas vidaus poreikius, kartu Azerbaidžanas perka nedaug dujų iš Rusijos ([141,6 mln. m³ 2024 m.](#)). Be energetikos sektoriaus, Azerbaidžano ryšiai su ES yra labai riboti, o ES labai atsargiai kritikuoja nuolat rimtai pažeidžia-

mas žmogaus teises Azerbaidžane. Baku neigiamai vertina ES misiją Armėnijoje (EUMA) ir kaltina, kad ji bus panaudota NATO įsitraukimui ateityje. Be to, ES, ypač Prancūzija, labai nepasitiki Azerbaidžanu dėl sienų su Armėnija nustatymo ir demarkavimo. Dėl separatistinių incidentų Naujojoje Kaledonijoje, Prancūzijos kontroliuojamose teritorijose, Azerbaidžanas dalyvauja hibridinėje kampanijoje prieš [Prancūzija](#), o prezidentas Ihamas Alijevas (Iham Aliyev) net pavadino ją „žlugusia valstybe“, valdant Prezidentui Emanueliui Makronui ([Emmanuel Macron](#)). Azerbaidžano elgesys rodo selektyvų bendradarbiavimą su ES ir strateginį koordinavimą su Rusija Pietų Kaukaze.

Rytų partnerystė turėtų atskirti požiūrį į tris šalis: Sakartvelą, Armėniją ir Azerbaidžaną. Reikėtų taikyti tiek teigiamas (lėšos), tiek neigiamas (apribojimai) paskatas ir pritraukti ne tik valstybėms atstovaujančius dalyvius, ypač kai Sakartvelo ar Azerbaidžano vyriausybės nusprendžia nedalyvauti. Rytų partnerystės potencialas turėtų būti kūrybiškai išnaudojamas, pavyzdžiui, Armėnijos, kuri balansuoja integracijos į ES link, atveju.

C. Didėjanti integracija su Rusija

Baltarusija

Tęsiantis Rusijos agresijai prieš Ukrainą, Baltarusija suartėjo su Rusija ir pasitraukė iš Rytų partnerystės. ES įvedė [sankcijas](#) Baltarusijos vadovams, įvairioms bendrovėms (bankams, oro linijoms ir kt.) ir produktams ([trašoms ir kt.](#)). Santykiai su ES pablogėjo po 2020 m. prezidento rinkimų, kuriuos ES pavadino [nesąžiningais](#). Aliksandro Lukašenkos (Alexander Lukashenko) režimo represijos paskatino išvykti opozicines jėgas, žurnalistus ir pilietinės visuomenės [atstovus](#). ES sukūrė platformą Europoje įsikūrusioms Baltarusijos NVO remti, kartu nutraukė Baltarusijai skirtus finansavimo projektus ([140 mln. eurų 2020–2024 m.](#)). ES sustabdė vizų išdavimą, o Minskas pasitraukė iš readmisijos susitarimo.

Baltarusijos valdžios institucijos ėmėsi įvairių veiksmų, sukėlusių įtampą su kaimyninėmis ES valstybėmis narėmis. 2021 m. birželį Minskas, grasindamas teroristiniu išpuoliu, užgrobė lėktuvą ir sulaukė opozicijos žurnalistą Romaną Protasevičių ([Roman Protasevich](#)). Nelegalios migracijos krizė kilo 2021 m. rugpjūtį, kai Baltarusijos valdžios institucijos paskatino migrantus nelegaliai kirsti sienas į Lietuvą, Latviją ir [Lenkiją](#). Naujausias Baltarusijos ir Rusijos glaudesnio bendradarbiavimo epizodas yra Rusijos raketos, galinčios nešti taktinius branduolinius ginklus ir dislokuotos Baltarusijos teritorijoje pagal 2023 m. gegužę pasirašytą dvišalį [susitarimą](#). 2024 m. peržiūrėjusi savo branduolinę doktriną, Rusija priėmė Baltarusiją po savo branduoliniu [skėčiu](#).

Vakarų sankcijų spaudimas ir strategiškai suartėję Minskas ir Maskva paspartino derybas dėl integracijos planų, apimančių 28 Sąjungos valstybių sritis, įskaitant muitus ir [mokesčius](#). Kadangi dėl karo Ukrainoje ir ES taikomų apribojimų sutriko transporto grandinės, Baltarusijos valdžios institucijos pradėjo įgyvendinti uostų infrastruktūros projektus Rusijos Murmansko regione, kurie turi būti baigti iki [2028 m.](#) Suintensyvėjo karinis ir ekonominis bendradarbiavimas su Rusija. Minskas naudoja jėgos grėsmę prieš

ES ir NATO, kad parodytų Rusijos karinį, ypač branduolinį, potencialą. Negalėdama naudotis Rusijos rinka ir infrastruktūra Baltarusijos ekonomika patirtų nuosmukį. Kartu Rusija pasinaudojo Eurazijos ekonominės sąjungos laisvosios prekybos taisyklėmis ir įsigijo prekių iš Baltarusijos, kurioms dabar taikomos [sankcijos](#). Šiuo metu pagrindinė dialogo su ES kliūtis yra Baltarusijos dalyvavimas Rusijos agresijoje prieš Ukrainą. Tačiau Briuselis neignoruos 2025 m. sausį vyksiančių Baltarusijos prezidento rinkimų, kuriuose greičiausiai bus perrinktas Aliksandras Lukašenka, rezultaty.

Kol bendradarbiauti su Baltarusijos valdžios institucijomis neįmanoma dėl politinių sąlygų, ES turi vieną iš nedaugelio priemonių bendradarbiavimui su nevalstybiniais subjektais, pavyzdžiui, pilietinės visuomenės organizacijomis, skatinti. Nors praktiniai projektai vis dar neįgyvendinami, nes trūksta partnerių Baltarusijoje, Rytų partnerystė galėtų būti „gelbėjimosi ratas“ nevalstybiniais subjektams, siekiantiems užmegzti ryšius su ES žmogaus teisių, jaunimo bendradarbiavimo ir kitais klausimais.

Dabartinė Rytų partnerystės projekto padėtis

Šiuo metu Rytų partnerystė primena Europos platformą, praradusią politinį tikslą ir geopolitinę tapatybę. Rytų partnerystės šalyse vyksta dideli vidiniai pokyčiai, vienos valstybės artėja prie Rusijos, o kitos jungiasi prie ES plėtros grupės, todėl projektas turėtų būti iš esmės pertvarkytas arba rizikuoja tapti nereikalingas.

Žvelgiant iš ES perspektyvos, Rytų partnerystė išlieka EKP sistemos dalimi, todėl šešios Rytų Europos valstybės yra svarbios daug platesniame kaimynystės kontekste. Briuselis atvirai naudoja šiuo projektu, siekia išlaikyti nuoseklų požiūrį į savo Rytų kaimynes

ir pripažįsta, kad dvišalio dialogo diferenciacija priklauso nuo politinės Rytų partnerystės valstybių valios. Nors glaudesni ryšiai su ES neatmetami, ES turi panašių tikslų, susijusių su Rytų kaimynyste, kaip matyti iš Europos Komisijos dokumento, priimto po COVID-19, kuriame daugiausia dėmesio skiriama ekonomikos, teisinės valstybės, aplinkos, skaitmeninės ir visuomenės įtraukties bei kitų sričių [atsparumui](#).

Dabartinė Europos Rytų partnerystės logika nukreipta į ekonomikos atsigavimą, visuomenės atsparumą ir institucines reformas. Šie tikslai įgyvendinami pagal Ekonomikos ir investicijų planą, kurio vertė – 2,3 mlrd. eurų ES dotacijų, mišrių priemonių ir [garrantijų](#). Tokie finansiniai ištekliai skirti pavyzdiniams Rytų partnerystės projektams, kuriuos Briuselis suderino su visomis šešiomis šalimis, įgyvendinti. Šis požiūris rodo pragmatiškesnį ES interesą, nes jame mažiau politinio turinio, nepaisant Briuselio noro reformuoti dvišalės darbotvarkės su šešiomis Rytų partnerystės šalimis [valdymą](#). Vis dėlto pavyzdiniai projektai, kuriuos ES planavo Rytų partnerystės šalims po 2020 m., daugiausiai susiję su ekologišku ryšiu, skaitmenine pertvarka, efektyviu energijos vartojimu ir kaimo [plėtra](#). Išimtį sudaro migracijos ir protų nutekėjimo problemos sprendžiantys projektai ir veikla, skirta demokratiškesnei Baltarusijai. Pagal ES ir Rytų partnerystės šalių iki 2025 m. sudarytą siektinų rezultatų sąrašą dauguma iš 10 prioritetų susijusi su ekonomika ir infrastruktūra ir tik vienas – su teisinės valstybės principu (tam tikrų Rytų partnerystės šalių pareigūnų ekonominio turto deklaravimas).

Nepaisant intereso užtikrinti gerą Rytų partnerystės regiono valdymą, pasitelkiant reformų skatinamą demokratizaciją, ES pavyzdinių projektų, planuojamų baigti iki 2025 m. ir remiamų ES lėšomis, turinys rodo pragmatišką Briuselio požiūrį į Rytų partnerystę. Kartu ES gali siekti netiesioginės politinės įtakos Rytų partnerystės šalyse per Rytų partnerystės pilietinės visuomenės forumą (RP PVF). ES finansuoja pilietinės visuomenės organizacijas, priklausančias Rytų partnerystės piliečių grupei, kuri veikia kaip ES priežiūros institucija, reaguojanti į autokratinį režimą ir reikalauja, kad Rytų partnerystės valstybės, siekiamos demokratizacijos, būtų atskaitingos. Nuo 2015 m. ES suteikė 3,6 mln. eurų finansinę paramą daugiau kaip 149 projektams ir 300 renginių. Šešios Rytų partnerystės šalys turi nacionalines platformas, kurias sudaro 1 200 narių. Kai kuriais atvejais, pavyzdžiui, Baltarusijos, šios platformos veikia tremtyje dėl politinio režimo [persekiavimo](#). Paskutinį kartą Rytų partnerystės VSP reagavo į politinę krizę Sakartvele 2024 m. [gruodį](#). Horizontalus NVO bendradarbiavimas įvairiose RP šalyse tebėra vienintelė daugiašalio

bendradarbiavimo forma, kurioje dalyvauja RP valstybių veikėjai.

Numatoma Rytų partnerystės ateitis 2025 m.

Diskusijos dėl Rytų partnerystės atnaujinimo vyksta nuo 2020 m. ES institucijų inicijuotas konsultacijas („Rytų partnerystės politika po 2020 m.“) Europos Vadovų Taryba patvirtino 2020 m. birželį, kai buvo švenčiamos 10-osios Rytų partnerystės metinės. ES surinko 186 per konsultacijas gautų pasiūlymų (ir Rytų partnerystės šalių) sąrašą. Tačiau per konsultacijas daugiausia dėmesio skirta ne tam, kokia turėtų būti Rytų partnerystė, o tam, kad būtų galima pasisemti patirties įgyvendinant „20 tikslų 2020 metams“.

Po 2020 m. konsultacijų buvo suformuluoti penki pasiūlymai, apimantys penkis prioritetus: 1) ekonomiką; 2) reformas ir saugumą; 3) įtraukimo ir diferenciacijos derinimą; 4) kovą su dezinformacija; ir 5) vietos veikėjų, įskaitant pilietinės visuomenės organizacijas, įgalinimą.

Ekonomikos srityje 2020 m. konsultacijos pabrėžė, kad Rytų partnerystė turėtų būti orientuota kurti įtraukią ekonomiką šešiose šalyse partnerėse. *Politinės reformos* buvo pakartotos kaip „kertinis akmuo“, kuris galimas taikant „protingas sąlygas“. Be gero valdymo, buvo siūloma investuoti į *saugumą* ir kovoti su hibridinėmis ir kibernetinėmis grėsmėmis. Kita pasiūlyta idėja – remti aktyvią Rytų partnerystės šalių poziciją pasirinktose srityse, pabrėžiant diferenciacijos principą. Taikant šį požiūrį, būtų įmanoma užtikrinti šalutinį poveikį RP viduje, nes dėl tarpsektorinio bendradarbiavimo RP viduje stiprėja tarpusavio ryšiai. Taip pat buvo aptarta ES švelnioji Rytų partnerystės galia, rekomenduoti būdai ES matomumui didinti, įskaitant pastangas kovoti su dezinformacija. Galiausiai konsultacijų metu pabrėžta, kad pirmenybė turėtų būti teikiama vietos aktyvumui, taip netiesiogiai nurodant vietos atsakomybės svarbą.

2023 m. gruodžio 11 d. vykusiame Rytų partnerystės užsienio reikalų ministrų susitikime surengta daugiau praktinių diskusijų apie Rytų partnerystės pokyčius. Šiose diskusijose daugiausia dėmesio skirta būsimiems Rytų partnerystės veiklos prioritetams. Pirmiausia, viena iš problemų – kaip išlaikyti Rytų partnerystės svarbą dalyvaujančioms valstybėms. Kita aktuali problema – kaip pasiekti rezultatų, susijusių su Rytų partnerystės ekonominiais tikslais

po 2020 m. Galiausiai atnaujintoje Rytų partnerystės darbotvarkėje taip pat numatytas tarpregioninis bendradarbiavimas su Vakarų Balkanais ir Vidurine Azija, sinchronizavimas su kitomis ES platformomis, pavyzdžiui, Juodosios jūros **sinergija**.

Nors ES parodė pragmatišką požiūrį į Rytų partnerystės ateitį, teikdama pirmenybę atsivimui, atsparumui ir reformoms visame regione, vienas esminis veiksnys, į kurį neatsižvelgta vertinant regiono trajektoriją, buvo karo Ukrainoje pabaiga. Sausio 20 d. prisaiškinta Donaldo Trampo (Donald Trump) administracija kaip pagrindinį užsienio politikos tikslą nurodė nutraukti karinę Rusijos ir Ukrainos konfrontaciją. Jei karas baigsis, Rytų partnerystės plėtra gali įgauti naują pagreitį normalizavus partnerystės valstybių – Ukrainos ir Baltarusijos – santykius. Šie pokyčiai galėtų sudaryti sąlygas ES ir Baltarusijos dialogui atkurti, o tai pamažu vėl įtrauktų Baltarusiją į Rytų partnerystės bendradarbiavimo sistemą. Be to, Ukrainos atstatymas paskatins tarpvalstybinį regiono bendradarbiavimą tiek sausumoje, tiek jūroje, todėl reikės atnaujinti šešių RP valstybių sektorių ryšius. Baigus demarkaciją, sudarius Armėnijos ir Azerbaidžano taikos susitarimą, būtų galima teigiamai sustiprinti Rytų partnerystės valstybių bendradarbiavimą. Į šių geopolitinių parametrų raidą ir įgyvendinimą reikia atsižvelgti kuriant būsimą Rytų partnerystės plėtros kontekstą.

Rytų partnerystės ateitis: trys galimos kryptys

ES turi nustatyti Rytų partnerystės tikslą atsižvelgdama į jau įvykusius geopolitinius pokyčius ir būsimus pokyčius, kurių tikimasi iš D. Trampo administracijos JAV, visų pirma susijusių su jos pastangomis nutraukti karą Ukrainoje. Atnaujintoje Rytų partnerystėje turėtų atsispindėti reali padėtis:

- Ukraina ir Moldova rengiasi pradėti derybas dėl narystės;
- Sakartvelas dėl demokratijos nuosmukio sukėlė pavojų kandidatės statusui;
- Pradėjusi dialogą dėl ES vizų režimo liberalizavimo, Armėnija tęsia integraciją į Europos Sąjungą;
- Azerbaidžanas tapo ryžtingesnis ES atžvilgiu, kai ES parėmė Armėniją saugumo klausimais;
- tolesnė Baltarusijos integracija į Rusijos saugumo struktūrą tampa rimta grėsme ES valstybėms narėms (Lietuvai, Latvijai ir Lenkijai), kurios ribojasi su ja.

Išvengti geopolitinių kliūčių ES beveik neįmanoma, todėl ji turi būti pragmatiška ir atitinkamai pritaikyti Rytų partnerystę. Laukimas, kol bus sukurta ideali aplinka, reiškia iššvaistytas galimybes pasinaudoti dabartinėmis sąlygomis. Jei ES iš tiesų siekia įrodyti savo „strateginį savarankiškumą“, t. y. ES gebėjimą veikti savarankiškai artimoje **kaimynystėje**, ji turi pasirinkti vieną iš trijų siūlomų Rytų partnerystės pokyčių būdų:

- a) Rytų partnerystė virsta platesnio užmojo geopolitine platforma, integruota į Europos politinės bendrijos logiką;
- b) Rytų partnerystė siaurina savo užmojus ir tampa ribotos apimties ES regionine programa, kurioje daugiausia dėmesio skiriama pilietinei visuomenei, jaunimui, vietos valdžios institucijoms ir įmonių projektams; arba
- c) Rytų partnerystė apsiriboja pragmatiniu lygmeniu (susisiekimas, žaliaji pertvarka, skaitmeninė transformacija), o geografiškai plečiasi į Rytus ir apima Vidurio Aziją.

1. Ambicingesnė politinė platforma: „geopolitinė Rytų partnerystė“

ES gali nuspręsti, kad dabartinė Rytų partnerystės struktūra netinka glaudžiam ES valstybių narių ir šešių Rytų partnerystės šalių vadovų politiniam bendravimui užtikrinti. Geopolitiniai įvykiai tokie spartūs, kad senosios bendradarbiavimo sistemos per lėtai prisitaiko prie skubiai, greitai priimamų sprendimų. 2022 m. Europos politinė bendrija atsirado kaip būdas ES geriau prisitaikyti prie sparčių geopolitinių įvykių, visapusiškai ir koordinuotai į juos **reaguoti**. Šis forumas iš dalies išsprendė iššūkius, su kuriais susidūrė Rytų partnerystė, kuri, prieš tapdama politiškai neveiksni 2021–2022 m., rengė metinius aukščiausio lygio susitikimus. Nepaisant to, ar Baltarusija vėl taps Rytų partnerystės nare, ES gali sieti Rytų partnerystę su Europos politine bendrija. Todėl politiniai šalių vadovų susitikimai vyks kas šešis mėnesius per Rytų partnerystės aukščiausiojo lygio susitikimus. Jei Rytų partnerystė taps „labiau geopolitinė“, ES turės mažinti savo užmojus pertvarkyti valstybes, kad jos būtų geriau valdomos. Nepaisydama to, ES galėtų pasinaudoti politiniu Europos aspektu ir užmegzti Rytų partnerystės dialogą įprastinio „kietjo“ ir „minkštojo“ hibridinio saugumo klausimais, koordinuoti regione dislokuotas BSGP misijas arba bendras pastangas kovoti su informacine kenkėjiška užsienio veikla (FIMI).

Be geopolitinio šio formato aspekto, ES ir šešios Rytų partnerystės šalys priverstos palaikyti politinius ryšius ir keisti jų tempą pagal vidaus pokyčius Rytų partnerystės šalyse. Vienos Rytų partnerystės valstybės pasirinko individualius gilesnės integracijos į ES kelius (ES plėtra: Ukraina, Moldova ir Sakartvelas), o kitos rodo menką susidomėjimą tolesne integracija į ES arba visai ja nesidomi (Azerbaidžanas ir Baltarusija). Kadangi šalyse, kurių požiūris į ES keičiasi (Armėnija, Azerbaidžanas ir net Sakartvelas), labai kinta vidaus prioritetai, ES taip pat gali paversti Rytų partnerystę geopolitine politinio dalyvavimo platforma, sutelkti dėmesį į Briuselio ir šešių Rytų partnerystės šalių bendrų interesų bendradarbiavimo sritis. Į šį formatą turėtų būti integruotas operatyvinis mąstymas, kad Rytų partnerystė netaptų „pokalbių svetaine“ ir būtų skatinamas su sektoriais susijęs bendradarbiavimas, kuriam vadovautų ES.

2. Ribotos apimties programa: „mažo profilio Rytų partnerystės programa“

ES gali Rytų partnerystę priskirti mažai matomai ES kaimynystės politikos veiklai, kuri papildytų kitas daugiašales ir individualias politikos kryptis, pavyzdžiui, plėtros politiką. Toks būsimo Rytų partnerystės scenarijus apsiribotų žemesnio lygmens valstybės (vietos viešojo administravimo institucijomis) arba nevalstybiniais (pilietinės visuomenės organizacijomis, žiniasklaida, verslo bendruomene) veikėjais.

Jei Rytų partnerystė būtų mažai pastebima, ES intervencija į gerą valdymą būtų kuo mažesnė. Tik tos Rytų partnerystės valstybės, kurios yra ES plėtros paketo dalis arba kurių vyriausybės (pavyzdžiui, Armėnijos, Ukrainos ir Moldovos?) orientuojasi į Europos integraciją, bus natūraliai suinteresuotos pasirinkti su Briuseliu suderintas politines reformas. Todėl kitos Rytų partnerystės valstybės atsitrauks nuo politinių Rytų partnerystės aspektų. Dėl diferencijuoto požiūrio

į politinius klausimus daugiausia dėmesio bus skiriama ES agentūroms ir žemesnėms institucijoms, taip pat (ne)valstybiniais šešių Rytų partnerystės šalių subjektams, kurie nepriima sprendimų: vietos viešojo administravimo institucijoms, pilietinės visuomenės organizacijoms, žiniasklaidai ir žmonėms. Reformos nesusijusios su demokratija gali apimti, pavyzdžiui, vietos valdymą ir vietinius projektus (decentralizaciją, daugiašalį biudžeto formavimą).

3. Pragmatinis Rytų partnerystės projektas su geografine plėtra: „pragmatinė Rytų partnerystė + toliau į Rytus“

Kita vertus, Rytų partnerystė gali geopolitiškai konkuruoti su JAV, Rusija ir Kinija dėl įtakos Rytų Europoje ir regionuose, kurie ribojasi su ja (Juodosios jūros, Kaspijos baseino, Vidurio Azijos). D. Trampo administracija JAV signalizuoja apie geopolitinę konkurenciją su įvairiais valstybiniais veikėjais, įskaitant ES ([Grenlandijos kontrolė](#)), ir verčia Briuselį apsvarstyti savo stipriąsias puses Rytų Europoje. Taigi Rytų partnerystė galėtų būti sujungta su Kaspijos jūra ir Vidurine Azija pasitelkiant strategiją „[Global Gateway](#)“.

Žinoma, pragmatiškesnis požiūris reikštų, kad ES turėtų mažinti savo politinius ketinimus demokratiizuoti šešias Rytų partnerystės šalis ir išvengti prieštaravimų su vietos politiniais režimais, neturinčiais panašių pažiūrų. Todėl ES sutelks dėmesį į tai, kad jos interesai sutaptų su Briuselio ir kuo daugiau Rytų partnerystės valstybių. Tačiau tam reikėtų atnaujinti sankcijų politiką, ypač jei būtų sudarytos išankstinės sąlygos Rusijos veiksmams Rytų Europoje deeskaluoti ir karui Ukrainoje nutraukti. Stiprinant tarpvalstybinius ryšius ir žaliosios energijos projektus, bus labai svarbu normalizuoti Ukrainos ir Baltarusijos, Azerbaidžano ir Armėnijos santykius. Jei ES nuspręstų įgyvendinti „pragmatišką Rytų partnerystę“, tai padės išplėsti platformą į Vidurinę Aziją.

Išvados ir rekomendacijos

Dabartinė Rytų partnerystės forma neatitinka geopolitinių iššūkių, kuriuos ES turi spręsti Rytų Europoje. 2009 m. pradėta įgyvendinti Rytų partnerystė įgavo daugiau reikšmės, kai ES susidomėjo tarpvalstybinės rizikos, kuri susijusi su valstybių atsparumu artimiausiose kaimyninėse šalyse ir kurią išryškino COVID-19 pandemija, valdymu. Skirtingas ES požiūris į šešias Rytų partnerystės šalis nenaikina Briuselio poreikio užtikrinti, kad Rytų partnerystės platforma išliktų aktuali dabartinių geopolitinių pokyčių, kuriuos sukėlė Rusijos agresija prieš Ukrainą ir D. Trampo perrinkimas JAV prezidentu, sąlygomis.

Vienintelė visapusiška ES programa, apimanti Rytų Europą, yra Rytų partnerystė, todėl ją būtina atnaujinti, kad ji būtų naudinga ES ir skatintų Rytų partnerystės šalių interesus. Šis politikos dokumentas siūlo tris būdus, kaip ES galėtų pertvarkyti Rytų partnerystę: 1) „geopolitinę Rytų partnerystę“; 2) „mažai pastebimą Rytų partnerystę“; 3) „pragmatinę Rytų partnerystę“. Kiekvienas scenarijus suteikia ES privalumų, tačiau nemenkina dabartinės Rytų partnerystės dinamikos, kurią sudaro projektais grindžiamos funkcijos, naudingos šešioms Rytų partnerystės valstybėms. Rytų partnerystės suderinimas su ES strateginiais tikslais už regiono ribų galėtų užtikrinti naujus išteklius ir politinę paramą sparčiai kintant politinei situacijai ES valstybėse narėse.

Pertvarkydama Rytų partnerystę į tinkamesnę priemonę, ES turėtų apsvarstyti šias kompleksines rekomendacijas ir siūlomas Rytų partnerystės perspektyvų pokyčių formas.

- 1. Pasinaudoti Lenkijos pirmininkavimu Europos Tarybai ir atlikti trijų siūlomų Rytų partnerystės pertvarkos scenarijų tarpinstitucinę, vidaus sąnaudų ir naudos analizę.** Pagal dabartinį geopolitinių pokyčių tempą ES neturi daug laiko su kaimynyste susijusią politiką, taip pat Rytų partnerystės, pritaikyti prie tikslo siekti „strateginio savarankiškumo“, ir taip užtikrinti pusiausvyrą tarp įtaigių Vakarų (D. Trampo administracijos vadovaujama JAV) ir agresyvių (Rusijos ir Kinijos) vyriausybių darbotvarkės.
- 2. Išbandyti „geopolitinės Rytų partnerystės“ scenarijaus ypatumus per būsimą Europos politinės bendrijos aukščiausiojo lygio susitikimą**

2025 m. pirmoje pusėje. Prieš priimdama galutinį sprendimą dėl būsimos Rytų partnerystės formato ES gali surengti nedidelį Rytų partnerystės susitikimą EPK, greičiau geopolitizuoti kaimynystės politiką ir įsitikinti, ar geopolitinė Rytų partnerystė gali būti naudinga. Tai bus pirmas bandymas atgaivinti Rytų partnerystę tuo metu, kai JAV atvirai pasisako už karo Ukrainoje pabaigą, kuri turės įtakos Rytų partnerystės regiono pastangoms atkurti pokario Ukrainą.

- 3. Išlaikyti šiuo metu veikiančius Rytų partnerystės plano aspektus, kartu pabrėžiant tas sritis, kurios atitinka pasirinktą Rytų partnerystės plano pokyčių formatą.** Patvirtintas naujas Rytų partnerystės formatas neturėtų būti suprantamas kaip pasiūlymas atsisakyti rezultatyvių aspektų, pavyzdžiui, Rytų partnerystės pilietinės visuomenės forumo, junglumo projektų ir investicijų į Rytų partnerystės įmones. Vienas iš trijų siūlomų Rytų partnerystės formatų pabrėžia ES strateginį požiūrį į Rytų partnerystę ir tai, ar ji siekia ją paversti geopolitine, išlaikyti mažai matomą ar laikytis pragmatiškesnio požiūrio ir galbūt plėsti geografiškai.
- 4. Strategiškai bendrauti su valstybiniais ir nevalstybiniais veikėjais (pilietinės visuomenės organizacijomis, žiniasklaida ir t. t.) visoje ES ir Rytų partnerystės regione apie Rytų partnerystės pokyčius, užkertant kelią piktavališkoms informacinėms kampanijoms.** Kuriant visuomenės paramą naujai pasirinktam Rytų partnerystės formatui ir (iš anksto) paneigiant galimus Rusijos dezinformacijos bandymus, kurie gali būti susiję su teiginiu, kad ES apleidžia Rytų Europos regioną, būtina tinkama aktyvi strateginė komunikacija apie Rytų partnerystės veiklos pokyčius. Laikantis vieno iš trijų formatų, sėkmingai įtraukiant šešias Rytų partnerystės šalis ir jų nevalstybinius subjektus, būtina tinkamai ir aktyviai informuoti apie numatomus Rytų partnerystės pokyčius.
- 5. Į kiekvieną iš trijų formatų įtraukti saugumo aspektą, kad būtų užtikrinta Rytų partnerystės stabilizavimo funkcija.** Turėtų būti sukurtas krizių valdymo mechanizmas, nepaisant to, kokį formatą pasirinktų Rytų partnerystė. Nepaisant tikslo („geopolitinio“, „mažai pastebimo“ ar „pra-

gmatinio“), Rytų partnerystės platforma neturėtų būti ES įsipareigojimas. Visais atvejais ES gali pasiūlyti priemonių rinkinius, kurie įveiktų krizę: BSGP misiją „geopolitiniam“ formatui, civilinės parengties projektus – „mažai matomam“ ir su

infrastruktūra susijusius nenumatytų atvejų planus – „pragmatiniam“. Pakoregavus ES užmojų Rytų partnerystės atžvilgiu, ši politika turėtų ir toliau tarnauti pagrindiniams ES interesams kaimynystėje, t. y. stabilizuoti ją pagal išteklius.

